

DE "BRIQUET" VAN HET GULDEN VLIES

Toen wij in ons septembernummer, bij de fiche van de "Inventaire archéologique" over het Kasteeltje van Emmaüs (Gh.T. 1983 - N° 5 - p. 281), schreven dat wij niet goed wisten hoe wij het woord "briquet" correct moesten vertalen en dat wij hoopten dat een van onze competente lezers ons op het goed spoor zou zetten, hadden wij er ons weliswaar aan verwacht dat iemand ons wel uit de nood zou helpen, maar dat de binnengekomen antwoorden zo uitgebreid zouden zijn dat wij ze moeten bundelen in een speciaal artikeltje, hadden wij nooit durven dromen. Bovendien liggen deze antwoorden op een hoog niveau.

Waaruit wij dan nogmaals de conclusie kunnen trekken dat de competentie van onze leden moeilijk kan overschat worden en dat de som van kennis die zij bezitten indrukwekkend is.

Ons ideaal blijft er in bestaan dit alles methodisch te kunnen onderbrengen in een Gentse databank. Een werk van zeer langen adem natuurlijk, maar dat hindert ons niet.

Wat wel spijtig is, is het feit dat er regelmatig leden verdwijnen en dat met deze verdwijning bepaalde interessante gegevens voor altijd verloren gaan.

Dr. Carlos Metdepenninghen uit Hove schrijft ons :

Zoals steeds las ik met veel belangstelling en genoegen het laatste nummer van het tijdschrift. In verband met uw vraag onder het artikel "Inventaire archéologique - fiche nr. 262" zal ik wellicht niet de enige zijn die hierop zal gereageerd hebben.

Het woord "briquet" betekent hier inderdaad "vuurslag". Een gouden vuurslag stond soms afgebeeld op het snijpunt van het "Bourgondisch kruis". Dit laatste bestond uit een Sint Andries- of schuinkruis dat gevormd was uit twee, oorspronkelijk de een over de ander gelegde knoestige stokken die later mooi gestileerd werden. Dit embleem was het rechtssymbool van de Bourgondische Kreitz en van de vorst zelf (1) Wanneer Filips de Goede in 1430 te Brugge de Orde van het Gulden Vlies instelde, nam hij dit Bourgondisch symbool over. De statuten die in 1431 uitgevaardigd werden bevatten onder artikel III de beschrijving van de halsketen van de Orde. Deze gouden keten was samengesteld uit vierkantige gestileerde vuurslagen (briquet, fusil), afgewisseld met vuurstenen of -keien (silex) waaruit vlammen of vonken ontsprongen (2).

(1) C. Pama. "Heraldiek en Genealogie". Prisma, nr 1390.

(2) "Het Gulden Vlies, Vijf eeuwen kunst en geschiedenis".
Catalogus tentoonstelling, Brugge 1962, p. 134.

Aan de keten hing dan het Gulden Vlies (klein gouden lamsvacht), door een ring gehaald.

De klassieke keten bestond dus uit twee soorten (omtrekt 30 van elke soort) schakels, aan elkaar bevestigd door kleine ringen. De eerste soort bestond uit de gouden Bourgondische vuurslagen, waarvan de door elkaar gevlochten krullen een vierkante vorm hadden. Daarmee afwisselend stelde de tweede soort de vuurstenen voor die met glazuur waren bedekt en omringd waren door vlammen. Deze twee symbolen waren ouder dan de instelling van de Orde en waren de persoonlijke emblemen van Filips de Goede (3).

Vanaf 1516 liet Keizer Karel aan de ridders toe het sieraad in een eenvoudiger vorm te dragen. De halsketen was vervangen door een fluwelen lint waaraan het sieraad hing. Dit bestond uit één vuurslag, bevestigd aan het lint, waaronder één vuursteen waaraan het gouden lamsvacht hing (4).

Van Mevrouw Denise Baete ontvingen wij de volgende uitleg :

Geput uit de documentatie van mijn man ziehier enkele gegevens in verband met de "briquet de Bourgogne".

Zoals U in dit artikel schrijft is de "Briquet" inderdaad een veel voorkomend versieringsmotief in de XVe en het begin van de XVIe eeuw in alle gebieden behorende tot het grote Bourgondische rijk, dus ook in de Nederlanden.

In wat men gemeenlijk de toegepaste kunsten noemt komt hij veelvuldig voor op wapenschilden, meubelen, wandtapijten, ijzeren koffertjes, haardstenen, enz. (Menig voorbeeld in onze Musea). In Vlaanderen en Nederland spreekt men steeds over vuurslag. In Frankrijk over "le briquet" of "le fusil" de Bourgogne.

Het was inderdaad een stalen voorwerp waarmee met behulp van een vuursteen of silex vonken werden geslagen.

Hierbij enige toelichting en enkele XVe eeuwse voorbeelden.

Schakels waaruit de ketting van het Gulden Vlies is opgebouwd.

Uit de Heraldiek

- 2 ineengestren-
gelde vuursla-
gen

- vuursteen

Deze zijn van in de XVe eeuw aan vorm- en stijl-
veranderingen onderhevig.

(3) idem, p. 178.

(4) idem, p. 154.

Vuurslag en vuursteen waren de persoonlijke emblemen van Hertog Filips de Goede van Bourgondië (kwam in 1419 aan de macht), dus ouder dan de Stichting van de Orde van het Gulden Vlies. De leus bij dit embleem : "ANTE FERIT QUAM FLAMMA MICET" = Hij slaat alvorens de vlam vonkt.

Ter gelegenheid van zijn huwelijk met Isabella van Portugal te Brugge op 10 januari 1430 proclameerde Hertog Filips de stichting van de edele Orde van het Gulden Vlies. Het hoofddoel van de orde was de verering van God en de verdediging van de christelijke godsdienst.

De statuten die 66 Artikelen omvatten werden verzegeld en afgekondigd op 22 november 1431 ter gelegenheid van het eerste plechtig kapittel van de Orde te Rijsel. Deze waren opgesteld in de "Bourgondische taal". In de XVIe eeuw werden ze in het latijn vertaald om ze voor vreemdelingen verstaanbaar te maken.

Artikel III van de statuten geeft een beschrijving van de ordeketen. Die is van goud en bestaat uit "geweren of gestileerde vuurslagen" omgeven door vuursteentjes waaruit gloeiende vonken spatten. Aan het uiteinde hangt er "pendante et branlante" een gouden ramsvacht "à la semblance d'une toison d'or".

Tot zover het verband van de "briquet" met de Orde van het Gulden Vlies.

In de Bibliothèque Nationale de Paris bevindt zich het manuscript "Chroniques du Hainaut" (MS-9242, 9243, 9244) van Jacques de Guise, traduit du latin par Jean Wauquelin, Mons 1448-1453 (voor de tekst) en 1468 (voor de miniaturen).

De wereldvermaarde "Miniature de Présentation" van het manuscript, voorstellende de geknielde Jean Wauquelin die zijn werk aanbiedt aan de Hertog van Bourgondië FILIPS DE GOEDE in gezelschap van zijn enige wettelijke zoon (hij had echter 17 onwettige kinderen) Charles de Valois, Comte de Charolais - de latere KAREL DE STOUTE omgeven door dignitarissen toont in de randversiering tussen de wapenschilden van de bourgondische bezittingen niet minder dan 19 maal de gedubbelde vuurslag en vuursteen.

Ook Karel de Stoute 1433-1477 behield het embleem van zijn vader o.a. in zijn banieren waar benevens het Bourgondisch kruis (St. Andrieskruis) ook de vuurslag en vuursteen in voor komen samen met zijn leus "JE L'AY EMPRINS" = Ik heb het ondernomen.

Zo werden bij de slag van Grandson aan de oever van het meer van Neuchâtel op 3 maart 1476, waar Karel een zware nederlaag leed, door de geconfedereerde Zwitsers (ce peuple de bouviere - dixit Karel) een reusachtige buit gemaakt, de zgn. "Butin de Bourgogne".

Onder de voor die tijd ongelooflijke hoeveelheid wapens, legermaterieel, civiele en religieuze schatten en juwelen vinden we onder andere :

- een paardekleed (schabrak) in zwart fluweel met goud en zilverdraad gebroedeerd "d'un emblème Bourguignon - fusil et briquet".
 Het meest prestigieuze stuk was evenwel het geheime zegel van de Hertog "dont la matrice d'or massif adopte la forme du fusil héraldique".
 Hierbij toch nog deze persoonlijke bedenkingen. De benaming "briquet" slaat mijns inziens op het geheel, vuurslag + vuursteen. (Voorloper van de tondeldoos en onze moderne aansteker!) Met "fusil" en geweren bedoelt men waarschijnlijk de eigenlijke vuurslag. Enig verband met het latere vuursteengeweer?

GERAADPLEEGDE BRONNEN

- Katalogus v.d. Tentoonstelling "Het Gulden Vlies"
 BRUGGE, Stedelijk Museum v. Schone Kunsten (Juli-Sept. 1962)
 Burggraaf Terlinden : Beknopte geschiedenis van de Roemrijke Orde van het Gulden Vlies.
- Katalogus v.d. Tentoonstelling "Charles le Téméraire"
 BRUSSEL, Koninklijke Bibliotheek Albert I - 1977
 P. Cockshan, C. Lemaire en A. Rouzet.
- Heraldiek - Uitgeverij Elsevier 1977.
 O. Neuberger, J.P. Brooke-Little en Robert Tobler.
- *Connaissance des Arts* 19 ?
 Artikel van Eveline Slumberger ter gelegenheid van de Tentoonstelling "Le Butin de Bourgogne" in Bern van de thans verspreide schatten die toen werden buitgemaakt.

Een ander geluid komt van de Heer Pierre Decaluwe.

Hij schrijft namelijk :

Met het woord "briquet" wordt een soort heraldisch teken bedoeld dat een stilistische voorstelling is van het voorhoofdsbeen van een ram. De ketting van het Gulden Vlies bestaat uit 24 schakels van in kop aan staart geplaatste "briquets". Het hangstuk is een in het midden gevat ram.

Dit motief wordt ook gebruikt in sommige blazoenen alsook als versiering in bepaalde Renaissance meubelen en blijkbaar ook als gevelversiering.

Dit motief wordt dikwijls in het Nederlands aangeduid als "vuurslag"-motief. Naar mijn mening is dit een verkeerde interpretatie (lees : vertaling) van het woord "briquet". Inderdaad, "Briquet" beduidt immers ook een klein stukje zacht metaal waarmee men zich vroeger bediende om vuur uit een steen te slaan (gebruikt bij vuurwapens bijvoorbeeld) en dat in het Nederlands vuurslag noemt. Er is echter geen enkel verband tussen het heraldisch teken en de vuurslag. Het verband tussen de ram, het Gulden Vlies en het heraldisch teken is er echter wel.

Ik blijf u echter het juiste Nederlandse woord voor "briquet" als heral-

disch motief schuldig. Ik hoop nochtans de betekenis van het woord verduidelijkt te hebben.

Tenslotte ontvingen wij een uitgebreid antwoord van de Heer Julien Stevens. De Heer Stevens voegde er een aantal interessante illustraties aan toe. Spijtig genoeg leenden de bijgevoegde fotocopies zich niet tot een behoorlijke reproductie zodat wij ze niet kunnen publiceren.

Hier volgt zijn tekst :

1° Etymologie

Laten wij eerst teruggaan naar de prent op steekkaart 262 Het Sint-Andries - of Bourgondisch Kruis is er duidelijk merkbaar; het stelt 2 gekruiste boomstammen voor.

Dit wapenteken was oa. ook dit van de Waffen SS. division WALLONIE, en werd daar als mouwschildje gedragen. Het Guldenvlies of Bourgondisch "BRIQUET" valt 2 maal op.

In de geschriften uit die periode treft men dienaangaande :

BRIQUET, FUSIL, FUZIL, COUPLET, aan.

Inderdaad volgens het "Dictionnaire étymologique LAROUSSE, betekent

Briquet : couplet de fer qui a remplacé...FUSIL.

Couplet : réunion de 2 pieces jointes par charnière.

Fusil : du lat. vulg. FOCILIS (racine FOCUS) = feu)

en anc. franç. pièce d'acier servant a battre la pierre a feu
(focilis petra)

Het woordenboek "royal françois-anglais" van 1763 meldt Rouet (roët) de fusil : partie de fusil ou d'arquebuse ou est la pierre (fire lock)

Het gaat hier dus wel om een "briquet de percussion" of vuurslag (vuurslach, vierslach) stuk staal waarmede men vonken uit een vuursteen (caillou, silex, zwavelkies) slaat.

N.B. Het vuurslag is ouder dan de vuurwapens.

2° Esoterische betekenis

Wat heeft zo een prozaïsch, nietig stukje metaal te maken met :

a) de hoogstedele Orde van het "Gulden Vlies" ?

b) het soeverein hertogelijk huis van Bourgondië ?

Verschillende prinsen hadden in de tijd van de kruistochten gepoogd de ridderlijke geest te doen heropbloeien door broederschappen van edellieden te stichten; die ze door een eed van getrouwheid nauwer rond hun persoon zouden scharen.

Om dit aanlokkelijk te maken, zou de selectie van de kandidaten uiterst streng zijn, en zou gepaard gaan met de uitreiking van eretitels en kostbare ordesieraden. (Cfr. Orde van de Kouseband - Edward III Engeland 1348 - Honny soit qui mal y pense).

FILIPS de STOUTE (aangespoord door Filips van Mézière die een internationale ridderschap van de Passie van Jezus Christus wilde stichten) stelde zich tevreden met een orde, beperkt tot het huis van Bourgondië. Op nieuwjaar 1404 werd het ordeteken aan hoogwaardigheidsbekleders uitgereikt.

Het juweel stelde een gouden boom voor gesteund door een leeuw en een arend.

JAN ZONDER VREES : (zijn opvolger) nam het boommotief over, maar het halssnoer werd gevormd door 12 bomen met tussenin blokschaven en erom vliegende houtspaanders.

In esoterische taal betekent dit, dat de tegenstrever geleidelijk moest afgezwakt worden (afgeschaafd).

Na de moord op zijn vader in 1419 stelde *FILIPS DE GOEDE* zich eerst tevreden met het zinnebeeld te wijzigen. Hij verving de blokschaaf en de houtspaanders door een vuurslag en een vuursteen met eromspattende vonken.

Volgens kronijkschrijver Chastellain was zijn bedoeling hiermede te bedoelen dat hij het beleid van zijn vader met meer dynamisme wou doorzetten.

De esoterische betekenis hiervoor : De houtspaanders die de blokschaaf doet erom vliegen zijn levensloos; terwijl de spattende vonken dat het vuurslag uit de steen slaat, vuur verwekken. Hier kwamen dus *BRIQUET*, *FUSIL*, *CAILLOU* ter spraak. Het bijhorend devies "ANTE FERIT QUAM FLAMMA MICET" (het slaat vóór de vlam opslaat) liet hieromtrent geen twijfel.

De orde werd in 1430; te Brugge gesticht ter gelegenheid van zijn huwelijk met Isabella van *PORTUGAL*.

Tot daar over het "BRIQUET". Het Gulden Vlies zelf is een andere historie en valt buiten dit onderwerp. De statuten van de orde werden in 1431 openbaar verkondigd en waren in de Bourgondische taal opgesteld "comme estant plus ancienne et moins suspecte aux changements" dan het Frans. Ze werden slechts in de XVIe in het Latijn vertaald, om ze verstaanbaar te maken voor de "Estrangiers". De griffier moest het Latijn, de Bourgondische taal en het Diets (thiois) ofte Vlaams machtig zijn.

3° Het onderscheidingsteken : bestaat uit een kleine gouden ramsvacht met kop en poten door een ring gehaald, hangende aan een gouden keten waarvan de schakels het Bourgondisch "vuurslag" vertonen.

De eerste 24 halssnoeren werden vervaardigd door de Bruggeling *JAN PEUTIN*. Natuurlijk hebben de kunstenaars in de loop der eeuwen hun inspiratie vrije teugel gegeven, en het vuurslag werd zodoende eens enkel, dan dubbel, soms ineengestrengeld, dan weer heel sober voorgesteld. Het devies is "PRETIUM LABORUM NON VILE" Hiervoor werd goud, email,

edelstenen (meestal diamanten en robijnen gebruikt). De illustraties geven er een duidelijk beeld van.

Op de begrafenis van Z.M. LEOPOLD III is het opgevallen dat zijn halsnoer van het Gulden Vlies op een der pronkkussens met eretekens in de rouwstoet gedragen werd. Hij was ridder sedert 1923.

BIBLIOGRAFIE

B. Gr. TERLINDEN : coup d'oeil sur l'histoire de l'ordre illustre de la toison d'or.

M. Vander Straeten : Wapenschilden v/h Gulden Vlies in St. Baafskathedraal (G.O.V. tijdschrift 8/76)

G. Meiresonne : De orde van het Gulden Vlies (GOV tijdschrift 6/72)

Algue : Les véritables menées occultes de l'ordre de la toison d'or.

Encyclopedie Winkler Prins.

Katalogo tentoonstelling "5 Eeuwen Gulden Vlies" 1962.

EVEN MEMOREREN : 600 JAAR GELEDEN STIERF LODEWIJK VAN MALE

Op 29 januari a.s. (sommigen zeggen 30 januari) zal het precies 600 jaar geleden zijn dat Lodewijk van Male, 25e Graaf van Vlaanderen, op 53-jarige leeftijd stierf in de Abdij van St-Bertin, nabij St-Omer. Hij was geboren in het Slot van Male in november 1330 als zoon van Lodewijk van Nevers.

Hij was 16 jaar toen zijn vader sneuvelde in de Slag van Crécy.

Gent, Brugge en Ieper, die hem een bondgenootschap willen doen aangaan met Edward III, hielden hem "en prison courtoise" in het Posteernehof. Alhoewel nog jong, ontbreekt het hem niet aan koelbloedigheid. Hij speelt het spelletje mee, laat zich verloven met Isabella, de dochter van Edward III, maar een weinig later, op 28 Maart 1347, profiteert hij van een valkenjacht om het hazenpad te kiezen, richting Brabant.

Hij laat zijn Engelse Isabella voor wat ze waard is en trouwt met de mooie Margareta, de 2e dochter van de Hertog van Brabant. ?!

In 1348 komt hij terug naar zijn graafschap en belegert Gent (dat toen in de handen was van de "weverie") met de hulp van zijn schoonvader.

In 1349 bekomt hij de algemene onderwerping. Niet dom, laat hij de Stad haar privileges, maar de wevers worden zo streng behandeld dat velen verkiezen uit te wijken naar Engeland.

Deze behendige politicus hield veel van luxe. De uitgaven van zijn Hof vergden dan ook steeds nieuwe fiscale maatregelen en zo iets werd ook toen niet sterk gewaardeerd door dezen die er moesten voor opdraaien. Hij zou 38 jaar regeren.